

Petras Juknevičius

Apie Bistramus ir Bistrampolio dvarą

Panevėžys 2003

UDK 728.83 (474.5)

Ju 56

© P.Juknevičius

Bistramai

Bistrampolio dvaras apie tris šimtmečius priklausė Bistramams. Istorikas dr. K. Avižonis, remdamasis lenkų herbynais, mini 70 bajorų pavardžių, kurie įvairiais būdais iš Lenkijos persikraustė į Lietuvą. Jų tarpe yra ir Bistramai. Ši Bistramų giminės šaka naudojo herbą *Tarnawa*. Herbo skyde raudoname lauke yra platus sidabrinis kryžius, o prie jo dešiniojo krašo - auksinės spalvos pusmėnulis. Pasak legendos, herbas į Lenkiją atkeliavęs XI a. Boleslovo Dosniojo ar Kazimiero Teisingojo laikais iš Rodoso salos. Herbą atnešęs Boguchvalas, kuris mūšyje prie Tarnavos kalno nugalėjęs pagonis. Ši herbą turėjo daug Lenkijos bajorų. Carinėje Rusijoje ją naudojo Tumanskiai, Tarnovskiai.

Bistramai save kildino iš Prūsijos. Bet V. Meištavičius įrodinėja, kad žodžio "bystr" etimologija lenkiška, nors su seniai nebevertinama galūne "m". Analogiškos pavardės : Ibram. Zydrum. Dalis šios Bistramų giminės šakos atstovų apsigyveno Liubelske. Ten jie minimi XV šimtmečio dokumentuose. Karaliaus Jogailos laikais vienas iš Bistramų vadovavo karališkajai kavalerijai. Giminės atstovų randame ir Lenkijos vyskupų sąrašuose. Į Lietuvos didžiąją kunigaikštystę Bistramai greičiausiai atsikėlė per Kuršą. Mat, kaip teigia vienas iš paskutiniųjų Bistrampolio paveldėtojų A. Bistramas, XV – XVI amžiais Bistramai iš Mažosios Lenkijos persikėlė į Kuršą. Vienas iš Kuršo Bistramų XVI a. persikėlė į Estiją. Ši Bistramų giminės šaka greitai pasidavė rusinimui, pakeitė tikėjimą iš katalikų į pravoslavų, ėmė vesti ruses, siekė karjeros rusų kariuomenėje. Teigiama, kad Borodino mūšyje rusų pusėje kovėsi net trys generolai Bistramai.

Lietuviškosios Bistramų šakos pradininku laikomas Kuršo kunigaikščio Vilhelmo dvaro maršalkos Kristupo Bistramo anūkas, Respublikos karaliaus Vladislovo IV Vazos dvariškis Jonas Kazimieras. Už gerą tarnybą jis iš karaliaus 1645 m. gavo 26 valakus žemės Aristavos vaitystėje ir Daukoniuose bei Žvirblonių kaimą. Nieko nežinome apie kitus jo gimines. Jei jie liko Kurše, tai greičiausiai suvokietėjo.

Jonas Kazimieras Bistras turėjo du sūnus: Joną Evaldą ir Otonarą Aleksandrą. Vokiški sūnams buvo parinkti pageidaujant motinai, kilusiai iš von Heykingų giminės. Otonaras Aleksandras greitai išvyko gyventi į Kuršą, o Jonas Evaldas pasiliko Žvirbloniuose ir vedė lenkaitę Aną Svencicką. J.E.Bistras turėjo pareigas Lenkijai priklausančioje Livonijos dalyje (Inflantuose). 1695 m. ir 1701 m. iš giminių jis įsigijo du palivarkus plačiame Juodos slėnyje, vadinamus Barklainiais. Dalindamas žemes savo keturiems sūnams, vienus Barklainius su Dūdonių, Uliūnų bei Gautkalnio kaimais jis paskyrė Boguslavui, o antruosius su Kučių ir Zambšių (dabar Žumbrickiai – P.J.) kaimais – Aleksandriui. Siekiant atskirti vienus Barklainius nuo kitų, Boguslavo valdomieji buvo pavadinti Bartlomėjiškaisiais, vėliau – Karaliava. Mat Boguslavo Bistras turėjo sūnus, Upytės žemės teisėjas, buvo vardu Bartlomiejus, o pastarojo sūnus – Karolis. Aleksandro Bistras valdomi Barklainiai atiteko jo sūnui Andriui, o vėliau – anūkams: Šiaulių pakamariui Kazimierui bei Respublikos generolui Dominikui. 1796 m. Dominikas Bistras atsisakė savo dalies brolio Kazimiero naudai. XVIII amžiaus antrojoje pusėje šie Barklainiai pradėti vadinti Bistrampoliu. Tokiu pavadinimu dokumentuose dvaras paminėtas 1795 metais.

Dominikas ir Kazimieras Bistras mirė nepalikę palikuonių. Giminės žemes supirko ir valdas apjungė Upytės teisėjas ribininkas (sędzia graniczny) Karolis Bistras iš Karaliavos. Jis turėjo vieną sūnų Karolį (1819 – 1887), Panevėžio apskrities bajorų maršalką. Šis dar padidino Bistrasų valdas. Karolis Bistras pirko žemes iš Bialozarų, Tiškevičių, o veddamas Mineikų dukterį Zofiją, kraičio gavo Upytės ir Stultiškių dvarus bei keletą mažesnių palivarkų. Jis pradėjo kurti ir iki mūsų dienų išlikusį Bistrampolio dvaro ansamblį. Amžininkai prisimena, kad K.Bistras turėjo milžinišką ūgį. Jis prijautė 1863 m. sukilėliams. Vienas iš sukilimo vadovų J.Geištoras rašo, kad tuo metu, kai Domeika Lietuvos dvarininkų vardu pasirašė carui adresą, K.Bistras tam nepritarė (viename Vilniaus butų Voinickis ir maršalka Bistras su ašaromis akyse balsu šaukė: “Gelbėkite kraštą nuo gėdos”). Vienintelis Karolio ir Zofijos Bistrasų sūnus Vladislovas (1839 – 1918) dalyvavo 1863 m.

sukilime. Beje, 1863 liepos 31 d. už dviejų km nuo Bistrampolio dvaro miške A. Mackevičiaus vadovaujami sukilėliai laimėjo mūšį prieš carinę kariuomenę. Pralaimint sukilimui, jis bėgo į Prūsiją. Pasakojama, kad jį per sieną pervežė žydai perrenge rabinu. Už sūnų teko atsakyti tėvui: jis buvo uždarytas į kalėjimą, o visi jo dvarai sekvestruoti. Tik užtarus įtakingiems rusų aristokratams, Karolis Bistramas atgavo savo nuosavybę.

Po keleto metų iš užsienio grįžo ir Bistrampolio paveldėtojas Vladislovas Bistramas. Bet jis nelabai domėjosi savo plačių valdų administravimu. V. Bistramas buvo vedęs garsaus Vilniaus juristo Kamenskio seserį Mikaliną. Žiemas su šeima jis praleisdavo Varšuvoje. Iš močiutės Šabonevičiūtės pusės jis giminiavosi su garsiuoju lenkų rašytoju Henriku Senkievičiumi. Savo atsiminimuose V. Meištavičius teigia, kad rašytojas vieną vasarą praleidęs Bistrampolyje, rinkdamas medžiagą istoriniam romanui "Tvanas".

Vladislovas Bistramas turėjo keturis sūnus ir tiek pat dukterų: Vladislovą, Kazimierą, Karolį, Tadeušą, Gabrielę, Jadvygą, Michaliną ir Ireną. Karolis Bistramas, vedęs Ziutą Puzinaitę iš Sukniškio, apsigyveno Upytės dvare. Prasidėjus bolševikmečiui 1918 metais Upytėje buvo bolševikų nužudytas.

Bistrampolis atiteko Tadeušui Bistramui. Jis buvo vedęs Mariją Meištavičiūtę iš Pajuosčio. Jis dalyvavo antilietuviškos lenkų organizacijos P.O.W. (Polska Organizacja Wojskowa) veikloje ir už tai Lietuvos valdžios dvejus metus buvo kalintas Kauno kalėjime. Po to jis su šeima gyveno Vilniuje. Ten mokslus baigė ir du jo sūnūs – Eugenijus ir Aleksandras. Uliūnų bažnyčios metrikų knygoje įrašyta, kad Aleksandras Bistramas gimė 1923 metais Bistrampolio dvare. Po karo jis gyveno Londone.

Bistrampolio dvaras praeityje

Susikurti turtus atitinkančią rezidenciją Bistramai susirūpino apie XIX a. vidurį. Tuomet Bistrampoliui priklausė didžiuliai žemės plotai – apie 4425 ha žemės (be palivarkų Ukmergės pavieta ir miškų Baltarusijoje su 2000 ha plotais). 1859 m. dvare gyveno 42 žmonės. Čia buvo spirito varykla. Tuo tarpu rezidencija Bistrampolyje buvo

itin ne kokia: medinis rūmas dengtu koridoriumi sujungtas su šalia buvusia virtuve.

Apie 1845 m. Karolis Bistramas nusprendė pasistatyti ponišką buveinę. Kadangi Bistrampolis buvo lygioje pelkėtoje vietoje, rasti architektūrinį ansamblio sprendimą buvo nelengva. Senasis medinis “palocius” buvo nugriautas. Naujieji mūriniai dvaro rūmai užbaigti statyti 1850 metais. Viso dvaro ansamblio kūrimas, kartu su parko įrengimu, užtruko iki 1863-ųjų. Parke buvo iškasti tvenkiniai, per kuriuos įrengti tilteliai. Ūkinių pastatų statybai panaudoti lauko akmenys. Dviejų aukštų mūriniai rūmai su arkada ir kolonomis pagrindiniame fasade, pastatyti vakarinėje parko dalyje. Jų pirmasis aukštas buvo skirtas administracijai. Be to, čia buvo svečių kambariai, o visą dešiniąją pusę užėmė didelė salė, kurią pusiau apskriti skliautai dalino į dvi nelygias dalis. Iš holo į antrąjį aukštą vedė akmeniniai laiptai. Antrasis aukštas buvo skirtas reprezentacijai. Jame buvo didesni ir mažesni salonai, valgomasis, darbo kabinetas, biblioteka. Joje iš tamsaus ir šviesaus medžio įvairiais raštais bei žvaigždžių motyvais sukomponuotas parketas. Kituose kambariuose buvo medinės lakuotų lentų grindys. Dviejuose kambariuose stovėjo židiniai, o kituose – stačiakampės ar trikampės glazūruotų koklių krosnys. Rūmuose buvo Liudviko XVI stiliaus, empyro bei Liudviko Filypo laikų baldai. Buvo nemažai meno kūrinių, ginklų, vertingas giminės archyvas su dokumentais, pasirašytais karalių Žygimanto Augusto, Vladislovo IV Vazos, Jono III, Augusto III ir Stanislovo Augusto. Bibliotekoje buvo sukaupta apie 2000 knygų. Tai daugiausia XIX – XX amžių beletristika lenkų bei prancūzų kalbomis. Meno vertybių likimas nežinomas. Daug jų galėjo dingti Pirmojo pasaulinio karo metais. Iki 1939 –ųjų buvo išsaugotas J.C.Lampiego tapytas karaliaus Stanislovo Augusto portretas, du religinės tematikos paveikslai, du nedideli gobelenai su Senojo Testamento scenomis, keletas šeimyninių portretų. Dvaras merdėjo ir tarpukariu, nes dėl savo antilietuviškos orientacijos Tadeušas Bistramas su šeima gyveno Vilniuje.

1880 m. į Bistrampolio dvaro valdas įėjo šie palivarkai: Upytės su miesteliu ir bažnyčia, Karaliavos, Stultiškių ir Sutkūnų. 1881 m. dvarui priklausė 2634 dešimtinės dirbamos ir 318 dešimtinių

nedirbamos žemės bei 872 dešimtinės miško. Tarpukario metais vykdant žemės reformą dvaro žemės valda buvo apkarpyta. 1923 m. Bistrampolio dvare gyveno 76 žmonės. 1940 m. nacionalizuojant dvarą jo valdomos žemės tesudarė 84,64 ha.

Po karo dvaras priklausė Panevėžio hidromelioracijos technikumui mokomajam ūkiui, vėliau – Uliūnų tarybiniam ūkiui. Iširus kolūkinei sistemai, dvaras kurį laiką buvo be šeimininko. 1997 m. Bistrampolio dvaras perduotas Panevėžio Kristaus Karaliaus katedrai. Šiuo metu dvaru rūpinasi viešoji įstaiga Jaunimo integracijos galimybių centras.

Dabartinė dvaro būklė

Dvaro sodyba buvo architektūros paminklų sąrašė (AtV 527). Panevėžio rajono LDT VK 1988.06.16 sprendimu Nr.106 patvirtinta teritorija ir apsaugos zonos. 1991 12 23 naujai patvirtino Kultūros paveldo centras 1982 m. PKI paruošė parko tvarkymo projektą. 1993 m. Panevėžio inventORIZacijos biuras inventORIZAVO pastatus. UAB "PRI" 1994 m. sudarė dvaro individualų apsaugos ir naudojimo reglamentą. Į Lietuvos Respublikos nekilnojamojų kultūros vertybių registrą dvaras įrašytas 1997 12 31 (G 120 K).

Parkas – gamtos paminklas (Gv 80).

Iš buvusio dvaro sodybos ansamblio šiuo metu išlikę:

1. Rūmai, dviejų aukštų, mūriniai, tinkuoti. Statyti 1850 m. Jie stačiakampio plano, suplanuoti įstrižai pasaulio ašių atžvilgiu. Klasicizmo stiliaus.
2. Vežiminė, stačiakampio plano, vieno aukšto, akmens mūro, sienos dekoruotos raudonų plytų tinkuoto mūro apvadais. Vidaus planinė struktūra – salinė. Statyta XIX a. Neogotikinio stiliaus.
3. Žirgynas, vieno aukšto, akmens mūro, sienos dekoruotos raudonų plytų tinkuoto mūro apvadais. Vidaus planinė struktūra – salinė. Statytas XIX a. Neogotikinio stiliaus.
4. Ledainė, vieno aukšto su rūsiu, dekoratyvaus mūro. Vidaus planinė struktūra – narvelinė: dveji įėjimai į pastatą, į kiekvieną aukštą iš skirtingų pusių. Statyta XIX a. Likę tik sienos.

5. Sodininko namas, vieno aukšto, raudonų plytų mūro, tinkuotas. Vidaus planinė struktūra – koridorinė. Statytas XIX a. pabaigoje.
6. Rūsysis su pavėsiu, sienos mūrinės, likusi cilindrinė raudonų plytų perdanga. Statytas XIX a. Sugriuvęs.
7. Tvartas, vieno aukšto akmenų mūro, aprėmintas raudonų plytų mūro piliastrais. Vidaus planinė struktūra – koridorinė – narvelinė. Statytas 1854 m. (Frontone yra įrašas “ANO 1854”.)
8. Kluonas, vieno aukšto, medinių rąstų su akmenų mūro tinkuotais stulpais. Vidaus planinė struktūra – salinė. Statytas 1857 m.
9. Arklidės, “T” raidės plano, akmenų mūro su raudonų plytų tinkuota apdaila, su buvusiu atvira arkada. Vidaus planinė struktūra – salinė, narvelinė. Statytas 1854 m. Likę tik sienos.
10. Elektrinė, raudonų plytų tinkuotas mūro pastatas, statytas XIX a. Pradinė jo paskirtis nežinoma. XX a. pastatas pritaikytas elektrinei.
11. Parkas, mišraus plano, įveistas XIX a. Jame auga 13 vietinių ir 3 introdukuotos rūšys medžių, krūmų atitinkamai 4 ir 8. Likę įvažiavimo alėjos fragmentai. Ji buvo apsodinta trapiaisiais gluosniais, kurių didžioji dalis iškiršta 1980 m. melioracijos metu. Pro pietrytinį rūmų fasado kampą, lygiagrečiai rūmų ašiai yra sena alėja. Ji, pakeisdama kryptį, iš dviejų pusių apriboja sodo teritoriją. Parko pietvakarinę ribą žymi lygiagreti ašiai liepų alėja. Paradinėje rūmų pusėje buvo lašo formos klomba. Smulkioji takų sistema nuykusi. Parke yra didelė kūdra lankstaus kontūro krantais ir dviem apvaliom salelėmis. Ties sankryža priešais centrinius rūmus yra dvi stačiakampės kūdros. Kapinės yra atokiau nuo dvaro. Jos beveik kvadratinio plano, aptvertos akmenų ir plytų mūro tvora. Yra kaltinio metalo puošnūs vartai. Viduje yra vienas monolitinio akmenų paminklas, vaizduojantis medžio kamieną be šakų, su dviem stilizuotais pakabinamais skydais. Juose įrašyta:

S † P
 Karol
 BYSTRAM

S † P
 Wytoldek
 BYSTRAM

Zmarł w 77 r. życia
1853 r. Maja I dnia
Pokoju Jego Duszy

urodził się
i zmarł 1879 r.

Ne visi dvaro sodybos elementai ir pastatai išlikę. Nebėra
ąžuolinių statmenų lentų tvoros, pro kurią, anot amžininkų, “net
kiškis nepralįs”. Sunaikintas vandens malūnas, kalvė, kumetynas.

Šaltiniai ir literatūra

1. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej.- Wrocław, Warszawa, Kraków.- 1992.- T.3.- P.34 – 38.
2. Avižonis K. Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais.- K.- 1940.- P.431.
3. Derwich M., Cetwiński M. Herby, legendy, dawne mity.- Wrocław.- 1989.- P.146.
4. Juknevičius P. Bistramai // Panevėžio balsas.- 1993 11 04.
5. Juknevičius P. Bistramai // Tėvynė.- 1989 10 28.- Priedas “Atsigrėžkime į praeitį”.- Nr.4.
6. Juknevičius P. Bistrampolis // Senvagė.- 1992.- Nr.5.- P.4 – 5; Tas pat // Uliūnai.- V.- 1993.- P.151 – 153.
7. Juknevičius P. Dar kartą apie Bostrampolį ir apie Bistramus // Panevėžio balsas.- 1994 03 15.
8. Juknevičius P. Swerialas “Dvarai mūsų praeityje”. Ramygalos kraštas. Bistrampolis // Tėvynė.- 2002 08 14.
9. Jurgėla K. Lietuvos sukilimas 1862 – 1864 metais.- Čikaga.- 1970.- P.406.
10. Lebedytė R. Buv. Bistrampolio dvaro parkas (gamtos paminklas) / Istorinių tyrimų ataskaita.- V.- 1981.- Kultūros paveldo centro archyvas.- F.5.- Ap.1.- S. v. 1946.
11. Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys.- K.- 1925.- P.168.
12. Lietuvos TSR valstybinės žemės ūkio komisijos protokolai. 1940 m. – V.- 1976.- P.86.
13. Maksimaitienė O. Lietuvos sukilėlių kovos 1863 – 1864 m. – V.- 1969.
14. Meyszowicz W. Gawędy o czasach i ludziach.- Londyn.- 1986.- P.91 – 95.
15. Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S.J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza.- T.2. - Lipsk.-1839.- P.379 – 380.
16. Zieliński S. Bitwy i potyczki 1863 – 1864 r.- Rapperswil.- 1913.- P.304.
17. Афанасьев Д. Материалы географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Ковенская губерния. – Санкт – Петербург.-1861.- С.730.
18. Алфавитный список землевладельцев Ковенской губернии. Издание 2 – е. Ковно.- 1882.- С.33.
19. Лакиер А.Б. Русская геральдика. – М.- 1990.- С.- 293.

Turinys

Bistramai.....	3
Bistrampolio dvaras praeityje.....	5
Dabartinė dvaro būklė.....	7
Šaltiniai ir literatūra.....	9

Apie Bistramus ir Bistrampolio dvarą. Leidinyje trumpai apžvelgiama Bistramų giminės geneologija, pateikti svarbiausieji dvaro istorijos faktai, aprašoma dabartinė ansamblio būklė.

Viršelyje dvaro rūmai, nuotrauka Petro Juknevičiaus

© Petras Juknevičius

Išleido Jaunimo integracijos galimybių centras

Redaktorius Petras Juknevičius
Korektorė Lina Jankevičiūtė
Maketavo Svetlana Jerpyliova
Spaudė UAB "Sagra",
Stoties g. 42, Panevėžys
Tiražas 300
Panevėžys 2003